

ערביי ישראל והמדינה הפלסטינית

אורי הורוביץ

מחלקם על ידי העברת ה"משולש" וואדי עארה למדינה הפלסטינית. חששות אלו גברו בעקבות פסגת קמפ דייוויד II, בה נדון הרעיון של חילופי שטחים בין ישראל למדינה הפלסטינית ומתעצמים בימים אלו על רקע התגובות בציבור היהודי על "מהומות אוקטובר", הכוללות קריאות תמיכה ברעיון חילופי השטחים. ברור, שההתנגדות החרפה לרעיונות אלו, המובעת בקרב כל שכבות הציבור הערבי בישראל, נעוצה בראש ובראשונה בהבנה, כי משמעות מימושו של רעיון חילופי השטחים היא, מעבר מחיים ב"עולם הראשון" לחיים ב"עולם השלישי". אולם, יתכן גם שהרעיונות הללו מחדשים פחדים ישנים בקרב ערביי ישראל מטרנספר.

• מאפייניה השלטוניים של המדינה הפלסטינית המתגבשת ב"שטחים" רחוקים מאוד ממה שערביי ישראל הורגלו לו במדינתם, גם אם יש להם טענות קשות ביותר נגדה. כל עיסוק משמעותי ביחסיהם עם המדינה הפלסטינית עלול להעלות על פני השטח ביקורת חריפה מצדם על הנעשה בה תוך השוואה לישראל. ביקורת כזו עלולה להזיק לפלסטינים במשא ומתן שהם מנהלים עם ישראל וברור שערביי ישראל ימנעו מכך.

יצוין, כי "תהליך אוסלו" שבסופו ניצבת המדינה הפלסטינית, יצר בציבור הפוליטי של ערביי ישראל חששות גוברים, כי ישראל תראה את סיום פתרון הבעיה הפלסטינית עם הקמת המדינה ואילו הם יושארו לנפשם בשולי החברה והמדינה היהודית (כלשון גורמים שונים במערכת הפוליטית הערבית בישראל: מצב של "תהמיש" – מרגינליזציה). תחושה זו היא העומדת מאחורי העיסוק הגובר של ציבור זה בסוגיית מעמדו במדינה כמו גם בסוגיית "תיקי 48". במסגרת עיסוק זה במעמד השתלטה על השיח הפוליטי של ערביי ישראל

וצאצאיהם, שנשארו בתחומי ישראל, המכונים "נוכחים נפקדים". יוצא מן הכלל המעיד על הכלל בעניין זה הוא קריאתו (ספטמבר 2000) של אחד מפלגי "בני הכפר" (תנועה רדיקלית קטנה בקרב ערביי ישראל המזוהה עם החזית העממית" של ג'ורג'י חבש) להרכיב משלחת שתייצג את הכוחות הפוליטיים השונים באוכלוסייה הערבית בישראל, אשר תיפגש עם ערפאת ותבקש ממנו להעלות במשא ומתן

קיים חשש במערכת הפוליטית של ערביי ישראל, כי עיסוק נרחב בסוגיית המדינה הפלסטינית והשלכותיה על ערביי ישראל, יפגע במאבקם להשגת יעד המרכזי – שינוי מעמדם הלאומי, החברתי והכלכלי בתוך מדינת ישראל.

המדיני עם ישראל את שאלת ה"זכויות הלאומיות של ערביי 48". קרי, התהליך המדיני הנוכחי, ששיאו הקמת מדינה פלסטינית ב"שטחים", נוגע בעיקרו של דבר לחלק אחר של העם הפלסטיני.

• קיים חשש במערכת הפוליטית של ערביי ישראל, כי עיסוק נרחב בסוגיית המדינה הפלסטינית והשלכותיה על ערביי ישראל, יפגע במאבקם להשגת יעד המרכזי – שינוי מעמדם הלאומי, החברתי והכלכלי בתוך מדינת ישראל. במיוחד חוששים ערביי ישראל, כי הרוב היהודי ינצל את התהליך המדיני הנוכחי, שבמרכזו הקמת המדינה הפלסטינית, לקבע את מעמדם כאזרחים מקופחים מבחינה כלכלית, חברתית ופוליטית. ואף להיפטר

העיסוק התקשורתי והפוליטי בקרב ערביי ישראל בסוגיית מערכת יחסיהם עם המדינה הפלסטינית, העומדת בשער, הוא מועט מאוד. אפילו המהומות חסרות התקדים, שפרצו בריכוזי האוכלוסייה הערבית בישראל, שהחלו כתגובה של סולידריות עם אחיהם ב"שטחים", והעלו לראש סדר היום הציבורי את בעיית יחסיהם עם מדינת ישראל, לא הביאו עד כה להתעסקות משמעותית מצדם בשאלה האם המדינה הפלסטינית המתעצבת ב"שטחים" היא ערוץ אפשרי לפתרון עבורם. יתר על כן, הרעיונות להעברת שטחים, שבהם מרוכזת אוכלוסייה ערבית – וואדי עארה, ה"משולש" – למדינה הפלסטינית, כפי שהושמעו על ידי גורמים ישראליים, על רקע מהומות אלו וקודם לכן, נתקלו בהתנגדות חריפה של המערכת הפוליטית הערבית בישראל.

שלוש סיבות עיקריות אפשריות מסבירות את העיסוק המועט, בשלב זה, בסוגיית המדינה הפלסטינית במערכת הפוליטית של ערביי ישראל:

• ערביי ישראל רואים בתהליך המדיני הנוכחי ובהקמת המדינה הפלסטינית פתרון לבעיותיהם של הפלסטינים שמחוץ לתחומי ה"קו הירוק" אך לא רואים בכך פתרון בעיותיהם כקולקטיב וכאינדיבידואלים, החיים במדינת ישראל. בראשן: הדרישה לשיוויון מלא בכל התחומים ותיקון קיפוח רב שנים; הכרה במעמדם הלאומי; פתרון "תיקי 48" (בלשון ערביי ישראל) אותן בעיות, שנוצרו ישירות כתוצאה מהמצב בשטח בתום מלחמת העצמאות ושבמרכזן הדרישה להסדיר את שאלת הבעלות/השליטה על קרקעות נפקדים וקרקעות הקדש – ווקף – שעברו לידי המדינה לאחר המלחמה, הדרישה לאפשר להחזיר לישובים ערבים נטושים את תושביהם

גם הדרישה להפיכת ישראל ל"מדינת כל אזרחיה", תוך ביטול אופייה היהודי והצינוני והכרה בערביי ישראל כ"מיעוט לאומי", על כל המשתמע מכך בהיבט המוסדי והמעשי. סביר להניח, כי בעקבות "מהומות אוקטובר" ועם הקמת המדינה הפלסטינית, תלך ותגבר דרישה זו (להפיכת ישראל ל"מדינת כל אזרחיה" והכרה בערביי ישראל כמיעוט לאומי) כפתרון הרצוי לבעיה הלאומית והפוליטית של ערביי ישראל, לצד הדרישות לשוויון ולתיקון הקיפוח וההזנחה בתחומי הכלכלה, התשתיות, החברה ועוד. למצער, ידרשו ערביי ישראל לקבל הכרה מעוגנת בחקיקה של מיעוט לאומי בתוך המדינה היהודית.

בהקשר זה מצביעים גורמים פוליטיים שונים בקרב ערביי ישראל על האמנות הבינלאומיות השונות לזכויות האדם הכוללות גם פירוט לגבי זכויות מיעוטים ו"תושבים מקוריים" (אבוריגינים) כמודל שעל-פיו ניתן לקבוע את זכויות המיעוט הלאומי הפלסטיני בישראל. בכלל זה: הכרה רשמית בערביי ישראל כקולקטיב בעל ישות יחודית מבחינת היסטוריה, שפה, תרבות ומתן יכולת לקיים מאפיינים אלו ברמת הכלל והפרט; החובה לשתף את בני המיעוט בכל החלטה הנוגעת אליו; הזכות להתארגן פוליטית על בסיס הזהות הקולקטיבית; הזכות לקיים קשרים עם מדינת האם של המיעוט ועם מדינות גורמים אחרים מחוץ למדינה; חובת מדינת הרוב לעגן את זכויות המיעוט בחקיקה מיוחדת; מתן זכויות למיעוט במשאבי הטבע שבאזור מגוריו; החזרת אדמות, אתרים היסטוריים וכדומה, לידי המיעוט. ברוח זו גם גוברת המגמה לפנות למערכת הבינלאומית כדי לקבל תמיכתה בתביעות אלה של ערביי ישראל.

דא עקא, אפשר שדווקא הקמת המדינה הפלסטינית תשמיט את הקרקע מתחת לרגליהן של תביעות אלו, שכן בציבור היהודי תושמענה טענות לפיהן כשם שזכויותיהם

הלאומיות של היהודים הוגשמו במדינת ישראל כך וזכויותיהם הלאומיות של הפלסטינים הוגשמו במדינה הפלסטינית ב"שטחים". לפיכך, הפלסטינים החיים בישראל (קרי, ערביי ישראל) זכאים לזכויות אזרח מלאות כפרטים ולא כקולקטיב. חשש מהעלאת טיעונים כאלו

הקמת מדינה פלסטינית עשויה להצמיח התנגדות וחוסר סובלנות בציבור היהודי לתביעות מצד ערביי ישראל להכרה בזכויות הלאומיות שלהם במסגרת מדינת ישראל.

על ידי גורמים בציבור היהודי הביע עזמי בשארה, מנושאי הדגל של רעיון "מדינת כל אזרחיה", בראיון לנוי יורק טיימס (ספטמבר 2000).

בהיבט המעשי, הקמת מדינה פלסטינית תחייב את מדינת ישראל במתן מענה מהיר לשלוש סוגיות שונות:

• יישום הפרדה פיזית בין מדינת ישראל למדינה הפלסטינית

בשלושת העשורים האחרונים נמחק, באופן מעשי, קו הגבול בין ישראל ליהודה ושומרון מבחינתם של ערביי ישראל. משך הזמן הזה התפתחה מערכת יחסים ענפה ביותר בתחום המשפחתי, החברתי, הכלכלי, התרבותי ובמידה מסוימת גם בתחום הפוליטי בין ערביי ישראל לפלסטינים ביהודה ושומרון. יחסים דומים התפתחו גם בין ערביי ישראל לרצועת עזה, אם כי עומקם ועוצמתם פחותים קמעא בגלל ריחוקה היחסי של הרצועה מריכוזי האוכלוסייה העיקריים של ערביי ישראל וכן

בגלל היותה מוקפת במערכת גדרות בשנים האחרונות. כל מערכת הפרדה שתקים מדינת ישראל בינה למדינה הפלסטינית תצטרך לתת מענה לנסיבות אלה, שנוצרו משך השנים, ולאפשר לערביי ישראל חופש תנועה למדינה הפלסטינית. אי מתן חופש תנועה כזה יגרום להתמרמרות רבה בקרב ערביי ישראל, יעכיר את האווירה בינם לשלטונות ישראל ויביא לתעשייה נרחבת של הברחת גבול.

• אופיים של היחסים הפוליטיים בין ערביי ישראל למדינה הפלסטינית

הצמרת הפוליטית של ערביי ישראל מקיימת בשנים האחרונות קשר תדיר עם צמרת ה"רשות הפלסטינית" ואש"פ. היא מחליפה עמה הערכות פוליטיות, מביעה תמיכה פומבית בעמדותיה המדיניות ומשמשת כשדולה שלה במדינת ישראל. לצד זאת, גילתה עד כה הצמרת הפוליטית של ערביי ישראל עצמאות כלפי הצמרת הפלסטינית בכל הקשור להתנהלותה הפוליטית הפנימית ולמערכת יחסיה הפרטיקולריים עם המדינה. כך למשל, היא לא נענתה אף פעם להצעות ערפאת ובכירים נוספים באש"פ לרוץ ברשימה ערבית מאוחדת לכנסת כדי להגביר את השפעתה במערכת הפוליטית הישראלית. כמו כן, היא לא נענתה לקריאות מתלהמות שהושמעו בעבר על ידי גורמים פלסטינים שונים להוביל את ערביי ישראל לפעילות מחאה אלימה כדי ללחוץ על ישראל לשנות את מדיניותה כלפי הפלסטינים. עם זאת נראה, כי בדרך כלל לא הרבו אש"פ ו"הרשות הפלסטינית" ללחוץ על צמרת ערביי ישראל להישמע להם בהיבנים את המצב הבעייתי בו היא נתונה (גם "מהומות אוקטובר" בקרב ערביי ישראל לא פרצו ככל הידוע כתוצאה מיוזמה של ה"רשות"). בהקשר זה נשאלת השאלה האם הקמת מדינה פלסטינית תשנה דפוס התנהגות זה של שני הצדדים. לדוגמה, האם הגברתו הצפויה של מאבק ערביי ישראל לשינוי מעמדם במדינה,

הפלסטינית כדי לזכות בהגנתם מפני איומים אלו.

במצב כזה תידרש המערכת השלטונית, המשפטית והפוליטית בישראל לקבוע מסגרות וכללים לזיכוח בנושא ערביי ישראל שבוודאי יהיה חלק מוויכוח נרחב יותר לגבי אופייה של מדינת ישראל. בראש ובראשונה יהיה צורך להקפיד שהדיון הציבורי לא יגלוש לאלימות. בהקשר זה יש להבטיח, כי זיכוח ציבורי באשר הוא, לא יפגע בתכניתה של הממשלה למתן שוויון אזרחי מלא לאוכלוסייה הערבית ולשיפור מצבה הכלכלי והחברתי.

לסיכום, ההתקרבות לשלב הסיום של תהליך אוסלו – הקמת מדינה פלסטינית בשטחים – מגביר את התעסקות המערכת הפוליטית של ערביי ישראל בסוגיית מעמדם במדינה. בשלב זה נראה, כי המגמה הדומיננטית בשיח הפוליטי של ערביי ישראל בסוגייה זו היא הדרישה להכרה פורמלית (בחקיקה) במעמדם כמיעוט לאומי עם מאפיינים מסוימים של אוטונומיה טריטוריאלית ובמלים אחרות – הפיכת מדינת ישראל למדינה דו לאומית.

פלסטינית עשויה להצמיח התנגדות וחוסר סובלנות בציבור היהודי לתביעות מצד ערביי ישראל להכרה בזכויות לאומיות שלהם במסגרת המדינה (חוסר סובלנות זה גבר ממילא בעקבות "מהומות אוקטובר"). גורמים פוליטיים שונים יחדשו, קרוב לוודאי ביתר

המגמה הדומיננטית בשיח הפוליטי של ערביי ישראל היא הדרישה להכרה פורמלית (בחקיקה) במעמדם כמיעוט לאומי עם מאפיינים מסוימים של אוטונומיה טריטוריאלית.

עוצמה, את העיסוק בסוגיית מעמדו של "הקול הערבי" בהכרעה בשאלות גורליות הנוגעות לרוב היהודי, בסוגיית הנאמנות למדינה וסוגיות דומות נוספות. ערביי ישראל עשויים להגיב על התפתחויות כאלה בפנייה למערכת הבינלאומית, המערכת האזורית ואף למדינה

דווקא בגלל הקמת המדינה הפלסטינית, תביא את הנהגתם לפנות למדינה הפלסטינית כדי שתסייע להם. זאת למשל על ידי יוזמה של המדינה הפלסטינית להפעלת לחץ בינלאומי וערבי על ישראל, או על ידי הצטרפות לקריאות ההנהגה לציבור הרחב להשתתף בפעילות מחאה אלימה נגד השלטונות. לכך, עלולות להתלוות בעיות, לכאורה פשוטות, שיגרמו למתיחות ותסבוכת במערכת היחסים שבין ישראל, ערביי ישראל והמדינה הפלסטינית, דוגמת סירוב המדינה הפלסטינית להסגיר לידי ישראל ערבים ישראלים, שברחו לתחומה ומבוקשים על ידי מערכת החוק על עבירות לאומיות או ביטחוניות.

התרחישים דלעיל ממחישים את הצורך, מבחינתה של ישראל, לגבש עם התממשותה הפורמלית של המדינה הפלסטינית, הבנות ברורות עם מדינה זו ועם ערביי ישראל לגבי המותר והאסור ביחסים הפוליטיים בין שני הגורמים הללו.

• **תגובות אפשריות בציבור היהודי לגבי מעמדם של ערביי ישראל במדינה**
כבר הוזכר לעיל, כי דווקא הקמת מדינה